

τοιαύτη διάκρισις, ἐν τοῖς χρόνοις τῶν Πατέρων ἀρχαμένη, συνετελέσθη ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι, ὅτε αἱ δύο μέθοδοι χωροῦσι παρ' ἄλλήλας καὶ ἔχουσιν ἕκατέρα ὑπερόχους προστάτας. Ὁ μὲν σκοπός, εἰς ὃν κατέτεινον ἀμφότεραι, ἦτο ὁ αὐτός, τουτέστιν ἡ ἄλληθεια ἐν ᾧ λῃ αὐτῆς τῇ ἔκτάσει. Ἀλλ' ἡ ὁδός, ἢν ἕκατέρα τάσις μετήρχετο, ἦτο διάφορος· διότι ἡ μὲν σχολαστικὴ ἔτεινεν εἰς τὸν σκοπὸν διὰ τῆς θεωρητικῆς καὶ ἐπιστημονικῆς ἢ δὲ μυστικὴ διὰ τῆς ἐκπατατικῆς καὶ ἐποπτικῆς μεθόδου¹. Παρὰ τὰς διαφορὰς δὲ ὅμως αἱ δύο αὗται τάσεις δὲν ἀπώλεσαν ἐν τῇ χριστιανικῇ διανοήσει τὴν ἐνότητα ἀλλὰ συνεπλήρουν ἄλλήλας.

5. Ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι εὑρίσκομεν πλὴν τῆς χριστιανικῆς τὴν ἀραβικὴν καὶ τὴν ἰουδαικὴν φιλοσοφίαν. Οὐδὲ μόνον δηλαδὴ παρὰ τοῖς Χριστιανοῖς ἀλλὰ καὶ παρὰ τοῖς εἰς τὸ κοράνιον πιστεύοντι λαοῖς καὶ παρὰ τοῖς Ἰουδαίοις ἐμφανίζεται φιλοσοφικὴ διανόησις. Διὸ προσῆκον εἶναι νὺν μὴ παρεῖδομεν τὴν τε ἀραβικὴν καὶ τὴν ἰουδαικὴν φιλοσοφίαν, καὶ τὸν αὗται προτίτλον ἐκ τῆς Ἑλληνικῆς. Κατὰ λόγον δὲ τῶν σταδίων τῆς ἴστορικῆς αὐτῆς πορείας δύναται ἡ τοῦ μέσου αἰῶνος φιλοσοφία νὰ διακριθῇ εἰς τρεῖς περιόδους. Ἡ μὲν πρώτη περιλαμβάνει τὴν γένεσιν καὶ βαθμιαίαν μόρφωσιν τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας (ἀπὸ τοῦ θεοῦ μέχρι τέλους τοῦ 12ου αἰῶνος), ἡ δὲ δευτέρα τὴν κατὰ τὸν 13ον αἰῶνα μεγίστην ἀκμήν, ἡ δὲ τρίτη τὸ τέλος αὐτῆς (14ον καὶ 15ον αἰῶνα). Ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἡ ἐν τῷ Βυζαντιακῷ ἥμαντν κράτει θεραπευθεῖσα μετὰ τῆς ἀραβικῆς καὶ τῆς ἰουδαικῆς ἀποτελοῦσι τὴν μετάβασιν ἀπὸ τῆς πρώτης εἰς τὴν δευτέραν περίοδον.

ΤΑ ΟΥΣΙΩΔΗ ΓΝΩΡΙΣΜΑΤΑ ΤΗΣ ΣΧΟΛΑΣΤΙΚΗΣ ΦΙΛΟΣΟΦΙΑΣ

§ 1. Σχολαὶ καὶ μέθοδοι.

1. Ἡ ἔννοια τῆς «σχολαστικῆς φιλοσοφίας» εἶναι λίαν εὐρεῖα ὥστε νὰ μὴ δύναται εὐκόλως νὰ περιλάβῃ τὴν πολυειδῆ διανοητικὴν ἐνέργειαν ἐξ καὶ πλέον αἰώνων. Πλὴν ὅμως παραμένει ὡς περι-

¹ Ρητέον ὅτι δὲ ὁ ὅρος σχολαστικὸς ἐν εὐρυτέρῳ ἐκδοχῇ περιλαμβάνει καὶ τὴν μυστικὴν τάσιν, κατ' ἀκολουθίαν δὲ ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία σημαίνει τὸ αὐτὸ διπερ καὶ ἡ τοῦ μέσου αἰῶνος φιλοσοφία.

ληπτική έκφρασις κοινῶν γνωρισμάτων διακρινόντων τὴν τοῦ μίσου αἰῶνος φιλοσοφίαν ἀπὸ τῆς τῶν ἀρχαίων καὶ τῶν νεωτέρων χρόνου. Τοιαῦτα κοινὰ κυριώτατα γνωρίσματα είναι : 1) ἡ αἰγαίδοξή θερετικῶν τινων ἀρχῶν ἀποτελουμένη «κοινὸν κτῆμα» τῶν παντούν κατευθύνσεων¹; 2) ἡ μεγάλη ἔκτιψης τῆς θρησκείας καὶ ἡ στενή συνάρτεια φιλοσοφίας καὶ θεολογίας²; 3) ἡ ισχυρὰ ἐπίστημας ἐκ τῆς ἀρχαίας φιλοσοφίας καὶ μάλιστα τῆς ἀριστοτελεῖκης³; 4) ἡ ἐπιχειρηματική τῆς μεταφυσικῆς θεωρίας καὶ ἡ διπολιόρθωσις τῆς ἐμπειρίας καὶ τῆς γνωστολογίας. Άλιτα τοῦ πρόγραμτος ἵτο ἡ ἐπιδιωκόμενη κατάληξης τοῦ παραδειγμάτου φιλοσοφικοῦ καὶ θεολογικοῦ θητασιωτῶν μὲν πιστούτι ἡ ἐπίδρασις τῶν ὄντοτον θεολογικῶν τῶν 'Ελλήνων' 5) ἡ ἐνδοξή τῆς ἀληθείας ὡς ἀντικειμενικῆς καὶ ἐξ ἑπτοχής διδομένη, οὐχὶ ὡς προϊόντος καὶ γεννήματος τοῦ ὄποικιμενικοῦ πνεύματος⁴; 6) ἡ οὐρανικὸς χαρακτήρας, καθ' ὃν κύριος φραγμὸς τῆς φιλοσοφικῆς ἐνέργειας είναι ἡ ἐπὶ τῇ βάσει διμόνου θεωριῶν συγχριτομένη ἐπιπτυχιακή κοινότης⁵.

¹ Οὕτω παραδέχονται τὰ σχολιστικὰ φιλοσοφήματα ἀκείνους τῆς μίσου οὐσίας (θεὸν καὶ κόσμον, ὅλην καὶ ἀκεῖνα), ἔργηνεόντων τὴν φύσιν ἐκολουθῶς, ἔχουσι ψυχολογίαν ἔνενην τοῦ ὄλισμοῦ καὶ γνωστολογίαν ἐρευνητικήν π.τ.τ.

² Ἐπειδὴ οἱ φιλόσοφοι ἥσαν καὶ θεολόγοι, τὰ σπουδαῖα τοῦ μίσου αἰώνος προβλήματα ἔχουσι χαρακτῆρα θεολογικόν. Καθόλου δὲ εἴσατε ἡ μίγη χριστιανική θρησκεία θεωρεῖται ὡς ὁ ὄποιτος γνώμων ἡ δὲ φιλοσοφία χρησιμεύει εἰς διασάφησιν καὶ θεμελίωσιν αὐτῆς.

³ "Οποις ἡ ἀρχαία ἡμῶν φιλοσοφία οὗτοι καὶ ἡ τοῦ μέσου αἴσους θεοφεῖ τὴν ἀλήθειαν οὐχὶ ὡς δημιουργῆμα τοῦ πνεύματος (καθάπαντα νεότεροι φιλόσοφοι) ἀλλ' ὡς τι ἀντικειμενικῶς διδομένον, ὥστε τὸ ἀνθρώπινον πνεῦμα πρέπει νὰ ἀναγνωρίσῃ. 'Αλλ' ἐνῷ ἡ Ἑλληνικὴ φιλοσοφία ἐχθίζει τὴν ἀλήθειαν ὡς πόρῳ κείμενον σπουδά, πρὸς ὃν πατέντες μιχρόν καὶ μετά κόπου πλησιάζομεν, ἡ μεσαιωνικὴ ἐκλαμψάντες αὐτήν ὡς ἦδη ὅποι τον μαγάλων τοῦ παρελθόντος ἔρευνητῶν ἐξηγοῦμενην. 'Ἐν ἀλλοις λόγοις ἔχει οὐχὶ νὰ δημιουργῆσῃ ἀλλὰ νὰ ἀποδεχθῇ καὶ διαδίσῃ σύνολον ἀντικειμενικόν ἀληθειῶν. Καὶ ὅπότε ἡ ἀλήθεια οὐσιωδῶς διεγγόνιται ὥστε τον μαγάλων φιλοσόφων, ἐπειτα δὲ ὑφείλεται αὐτοῖς σεβασμός καὶ τιμή πληθεστέρας. Πρὸς τὴν αὐθεντίαν δὲ συνάπτεται ἡ ἀναγνώρισις τῆς σταθερᾶς πιστότητος, ἥτις κέντηται ἐπιτακτικήν δύναμιν καὶ ἔχει ἐκτὸς τὴν διανόησιν ισχυρὰν ἐπίδρασιν.

⁴ Ἐνῷ ἐν τοῖς ἀρχαίοις καὶ τοῖς νεωτέροις ζεύνοις ἡ φιλοσοφία ἔχει γενικῶς εἰπεῖν χαρακτῆρα προσωπικὸν καὶ ἐκαστος αὐτοτελῆς αὐτος ἐκλαμψάντος τῆς λύσεως τῶν προβλημάτων ἰδούει τὸ ἑαυτοῦ σύστημα, ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι ὁ φιλόσοφος δοῦ ἀπὸ κοινοῦ μετ' ἄλλον ἀνήκειν εἰς ὀρισμένην Σχολήν. Καὶ δοι δὲ φαίνονται ὡς αὐτοτελεῖς, εὑρίσκονται κατ' ἀλήθειαν ἐν στενῇ συναρτείᾳ πρὸς ἄλλους διμόρφονας καὶ ἐπικοινωνοῦσι πρὸς τὴν Σχολήν

2. Ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι ἐπεδείχθη σπουδὴ καὶ προσπάθεια πρὸς ἀνάπτυξιν τῆς παιδείας διὰ τῆς χρησιμοποιήσεως τῶν χριστιανικῶν Σχολῶν καὶ τῆς ἀνεγέρσεως νέων ἐκπαιδευτικῶν ἰδρυμάτων. Λί Σχολαὶ αὗται διακρίνονται εἰς τοεῖς τύπους, ἥτοι 1) εἰς τὰς ἐν μοραστηρίοις Σχολάς, περιλαμβανούσας δύο τμήματα, ὡν τὸ μὲν ἥτο προωθησμένον εἰς τοὺς μοναχὸν (sceliola interior claustrī) τὸ δὲ εἰς τοὺς λαϊκοὺς (schola exterior). Οἱ πλεῖστοι διδάσκαλοι τῶν χρόνων τοῦ Καρόλου ἀνῆρον εἰς τὸ τάγμα τῶν Βενεδικτίνων, οἵτινες ἀπὸ τοῦ 6ου καὶ τοῦ 7ου αἰώνος ἐπεξέτεναν τὰ σχολεῖα αὐτῶν εἰς ὅλην τὴν Δύσιν¹; 2) εἰς τὰς ἐπισκοπικὰς ἢ καθεδρικὰς ἢ συνοδικὰς Σχολάς, οἵτινες κατὰ πρότυπον τῶν μοναστηριῶν ὠργανώθησαν κατὰ τὸν 8ον αἰῶνα καὶ ἔχονταν ἐκ τῶν ἐπισκόπων. Τὰς ἔδρας (scholasticum officium) ἐθίσσειον πρόσωπα ἐπιφρανῆ, πολλάκις δέ, μέλιστα κατὰ τὰς ἀρχὰς, ἐπετέλουν ἔργα διδασκάλων (magistri scholæ) ἀρχιγραμματεῖς καὶ ἐπίσκοποι². 3) εἰς τὰς Σχολὰς τοῦ Παλατίου (scholæ palatinæ ἢ palatii), ἥτοι Σχολὰς προσηρτημένις εἰς τὴν Αὐλὴν καὶ πιθανῶς μετατιθεμένας μετ' αὐτῆς³. Οἱ μὲν καθηγηταὶ αὐτῶν ἐλαμβάνοντο ἐκ τῶν κληρικῶν οἱ δὲ μαθηταὶ ἦσαν εἴτε κληρικοὶ εἴτε λαϊκοί⁴.

αὐτῶν. Δικαίως ἄρα τὸ δόνομα τοῦ αχολιωτικοῦ ἀπεδόθη εἰς τὰς φιλοσόφους τοῦ μέσου αἰῶνος.

¹ Μοναχοὶ δομιώμενοι ἐξ Ἰσλανδίας καὶ Ἀγγλίας ἀνεκαίνισαν τὰ σχολεῖα τῶν Βενεδικτίνων. Κατὰ τὸν 10ον καὶ τὸν 11ον αἰῶνα μοναχοὶ τοῦ Κίου θρυσσαν κέντρα σπουδῶν ὁ δὲ 12ος αἰών, καθ' ὃν ὁ μοναχικὸς θεσμὸς ἤνθησε, κατέστη καὶ τῶν σχολείων ὁ χρυσοῦς αἰών. Η ὥπο τοῦ Ἀλκούντου ἰδρυθεῖσα Σχολὴ τῆς Τουράνης (Tours) ἐγένετο πρότυπον εἰς ἄλλας, οἷα ἥτο ἡ τοῦ Münster, τοῦ Salzburiū, τῆς Φούλδης κ. ἄ. Ἀπὸ δὲ τοῦ δευτέρου ἡμίσεος τοῦ 12ου αἰῶνος καὶ ἄλλα θρησκευτικὰ τάγματα ἀνέφεν Σχολάς, ἣν ἐπιφευστάτη ἦτο ἡ ἐν Παρισίοις τοῦ ἀγίου Βίκτωρος.

² Ἐκ τῶν τοιούτων Σχολῶν περιφρανέσταται ἦσαν ἐν Ἀγγλίᾳ ἡ τῆς York (Ἀλκούντου), ἐν Γερμανίᾳ ἡ τῆς Utrecht (Adalbode), ἐν Γαλλίᾳ ἡ τῆς Τουρναί (Odon), τῆς Λιόν, τῶν Poitiers, τῆς Ιασοῦ, τῆς Chartres καὶ τῶν Παρισίων.

³ Τὰ μέλη τοῦ βασιλικοῦ οίκου παρηκολούθουν τὰ μαθήματα καὶ ἐλέγχονταν ἐγκρίτοιν Ἐλλήνων καὶ Ρωμαίων.

⁴ Η πρώτη περίφημιος Σχολὴ τῆς Αὐλῆς ἦτο ἡ τοῦ Καρόλου τοῦ μεγάλου καὶ τῶν κατόπιν βασιλέων τῆς Γαλλίας. Ταύτην ἐκάσπιησεν ὁ Ἀλκούντος καὶ βαστερὸν ὁ Ἰωάννης Σκότος, ὁ Φρεδέγισος, ὁ Λεοβαρδί, ὁ Canditus, ὁ Ραβιανὸς Μανδρος. Ἐπέρα τοιαύτη Σχολὴ ἦτο ἡ Ὁθόνειος κατὰ τὸν 10ον αἰῶνα. Ο Ὅθων ὁ τρίτος μετεπέμψατο τὸν Γέροβερτον d'Aurillac εἰς τὴν Αὐλὴν ἵνα — ώς ἔγραφεν αὐτῷ τῷ 997 — «ὑπαλλάξῃ ἐκείνην τῆς Σαξωνικῆς

3. Αἱ σπουδαὶ διεξήγοντο κατὰ προφέτην, ἃς οἱ σπουδαὶ ἦσαν ἐν τῷ δωδεκάτῳ αἰῶνι ἀκριβῶς διοισμέναι· ἔχουσί τινας δικαῖον τὰς βάσεις αἱ ἐλευθέριοι τέχναι, ἐπηκολούθει τῇ φιλοσοφίᾳ καὶ τέλος τὸς κορυφαῖς ἐπετίθετο ἡ μετολογία. Ἡ τάξις τῶν ἑπτὰ ἐλαττερίων τεχνῶν¹ διεδόθη διὰ τῶν ἐγχειριδίων τοῦ Βοηθίου, τοῦ Κασσιοδόρου, τοῦ Μαρτινοῦ Καπέλλα, τοῦ Ἀλκουΐγου καὶ διεκρίνετο εἰς δύο ομάδας, ἣν ἡ μὲν ἐτέρα ἐκαλεῖτο τριόδος (*trivium*) καὶ περιελάμβανε τὴν γραμματικὴν² καὶ τὴν φητορικὴν³ καὶ τὴν διαλεκτικὴν⁴ (*artes triviales, sermonicales, rationales*), ἡ δ' ἄλλη ὀνομάζετο τετράδος (*quadrivium*)⁵ καὶ περιελάμβανε τὴν ἀριθμητικὴν καὶ τὴν γεωμετρίαν καὶ τὴν ἀντρονομίαν⁶ καὶ τὴν μουσικὴν⁷ (*artes quadrariales, reales, physica, mathematica*). Ἡ δὲ φιλοσοφία⁸ δὲν ἦτο ἐπέκτιμης καὶ περιέπιπτε τῆς

ἀγροτικᾶς (*rusticitas saxonica*) καὶ μεταδόσης σπινθῆσα τῆς Ἑλληνικῆς θετοτήτος» (*Græcorum industrie aliqua scutilla*).

¹ *Artes liberales* εἶναι τέχναι ἢ μαθήσις προτερογόρευται ἐν τῷ πακέσεως τοῦ πνεύματος ἐν ἀντιθέσει πρὸς τὰς *artes serviles* τὰς ἀπαρτιώντας σπουδατικὴν ἐργασίαν⁹ ἐκείναι μὲν προσήκουσιν εἰς τοὺς ἐλευθέρους (*liberi*) αἵτινες δὲ εἰς τοὺς δούλους (*servi*).

² Ἐδιδάσκοντο γραμματικοὶ καὶ συγγραφεῖς ἀρχαῖοι τε καὶ μεταποντικοί. Ἐκ τῶν γραμματικῶν μνημονεύονται ίδιος ὁ Δονάτος καὶ ὁ Πιεροκανδί. Οὐαντώς δ' ἐθεωροῦντο δις γραμματικαὶ αὐθεντίαι ὁ Ἰστόδωρος ὁ ἐν Σερμίλλῃ καὶ μάλιστα ὁ Ρεμίγιος ὁ ἐξ Λυκερρέ ([†] 908), οὗ τὸ ὄπόμενον εἰς τὴν «πατινοց» τοῦ Δογάτου κατέστη κλασσικόν. Μετὰ τῆς γραμματικῆς ἀντρονομούντο οἵ τε ἔγκριτοι λατīνοι συγγραφεῖς, Βεργίλιος καὶ Ὁράτιος καὶ Συνέντιος καὶ Τερέντιος κ. ἄ., καὶ τινες μεσαιωνικοί, ὡς Orosius, Γρηγόριος ὁ ἐν Τουρᾳ, Βοήθιος κ. ἄ.

³ Ὁ Κικέρων καὶ ὁ Κοϊντιλιανὸς καὶ ὁ Μάρκος Βικτωρίνος μνημονεύονται ως τὰ πρότυπα τῆς φητορικῆς.

⁴ Ἡ διαλεκτικὴ κατελάμβανε τὸ μέγιστον μέρος τῆς τριάδος καὶ ηὔπαντο δοημέραι ἢ εὐρύτης αὐτῆς, καθ' ὃσον ἀνευρίσκοντο νέα μέρη τοῦ Ὁργάνου.

⁵ Ἡ τετράδος ἐπέδωκεν ἡττον τῆς τριάδος, διότι αἱ ἐκείνη περιλαμβανόμεναι γνώσεις δὲν ἦσαν εὐπρόσιτοι.

⁶ Λί έγκυκλοπαιδικαὶ ἐργασίαι τῶν ἀρχαίων συγγραφέων, τὰ συγγράμματα τοῦ Βοηθίου, τὸ «Astrolabium» τοῦ Γερβέρτου καὶ αἱ θεωρίαι τοῦ Εὐκλείδου ἔχοντας τὰς βάσεις τῆς διδασκαλίας τῶν μαθηματικῶν καὶ τῆς ἀστρονομίας.

⁷ Ἡ μουσικὴ ἦτο συναφῆς πρὸς τὰς θρησκευτικὰς τελετομοργάς.

⁸ Τὰ φιλοσοφικὰ προβλήματα δὲν ἐτέθησαν πάντα εὐθὺς ἐν ἀρχῇ. Τοι νέοι δηλαδὴ τοῦ μέσου αἰῶνος ἀνθρώποι ἦσαν ἥναγκασμένοι νὰ ἀναπτύξουσαι τὸ ἔνεκα τῶν ἐπισκηνιασθῶν τότε μεταβολῶν ἀποκοπὴν νῆμα τῆς πάρος δόσεως καὶ νὰ καθορίσωσι μετὰ κόπου τὰ φιλοσοφικὰ ὅραι. Κατὰ πρώτην μὲν λοιπὸν ἐθεραπεύετο ἐν ταῖς Σχολαῖς καθ' ὑπερβολὴν ἡ διαλεκτικὴ ἀλλ'

διαλεκτικῆς ἀλλὰ νέα μάθησις κατέχουσα ἐν τοῖς σχολικοῖς προγράμμασι μέσην θέσιν μεταξὺ τῶν ἑλευθερίων τεχνῶν καὶ τῆς θεολογίας¹. Τέλος δὲ ἡ θεολογία ἐδιδάσκετο ἐν ταῖς μεγάλαις Σχολαῖς δόμοῦ μετὰ τῆς φιλοσοφίας².

4. Αἱ μνημονευθεῖσαι σπουδαὶ³ διεξήγοντο καθ' ὥρισμένας μεθόδους, ὡν ἡ διαμόρφωσις συνετελέσθη κατὰ μικρὸν καὶ ὁ τύπος ἦτο ὁ αὐτός. Τοῦ λόγου δύο ὅντος περὶ σχολαστικῶν μεθόδων πρέπει νὰ οηθῇ ὅτι διακρίνονται πρῶτον μὲν ἡ μέθοδος τῆς θεορητικῆς θεολογίας ἢ, ἄλλως εἰπεῖν, ἡ θεολογικὴ μέθοδος⁴ ἔπειτα δὲ αἱ λογικαὶ ἢ ἐπιστημο-

οὐχὶ αὐτὴ μόνη⁵, διότι πρωτίστως ἀνεφάνησαν καὶ ἄλλα ζητήματα. Ἀπὸ τοῦ γοῦ αἰῶνος ἀνέκυψαν ἐν μέσῳ τῶν θεολογικῶν συζητήσεων προβλήματα φιλοσοφικά⁶ ἢ περὶ τῶν καθόλου ἔρις παρῆγαν πλήθος ὄντολογικῶν ἐννοιῶν καὶ προέβαλε ζητήματα εἰς τὸν θεὸν καὶ τὴν φύσιν ἀναφερόμενα. Κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα⁷ ηὗξηθησαν αἱ φυσιολογικαὶ ἔρευναι, ὅπερ μαρτυρεῖ φιλοσοφικὴν πρόσδοκα. Τελευτῶντος δὲ τοῦ 12ον αἰῶνος συνεξήγαγοντο πάντα τὰ σπουδαῖα προβλήματα. Καὶ αὕτη ἡ βραδεῖα ἔξεργασία τῆς ἐπιστήμης καὶ ὁ καθορισμὸς τῶν φιλοσοφικῶν ὕστων συμπέπτει πρὸς κοινωνικάς μεταβολάς καὶ δημιουργίας γένεις πραγμάτων καταστάσεως.

¹ Η τοιαύτη βαθμολογικὴ τάξις κατὰ μικρὸν δρισθεῖσα ἐπαγιώθη κατὰ τὸν 12ον καὶ 13ον αἰῶνα, καθὼν ὑπὸ πολλῶν συγγραφέων μαρτυρεῖται. Ἐπιθ. Gräbmann, Die Geschichte d. schol. Methoden 2, 39. Wiltmann, Didaktik I, 278.

² Η αὐτονομία τῆς θεολογίας συνετελέσθη κατὰ μικρόν⁸ οἱ συγγραφεῖς τοῦ 12ον αἰῶνος διακρίνουσι τοὺς φιλοσόφους (Humanæ sapientiae amatores) καὶ τοὺς θεολόγους (divinæ scripturæ doctores).

³ Πλὴν τῶν εἰρημένων μαθήσεων καὶ ἐπιστημῶν κατέλαβον κατ' ὄλγον θέσιν ἐν ταῖς Σχολαῖς καὶ ἄλλαι. Οὗτοις ἡ ἀλχημεία προσελκυεῖ τοὺς ἔχοντας διαφέρον περὶ τῆς συνθέσεως τῶν σωμάτων⁹ ἢ ιατρικὴ ἐθεραπεύετο ἐν Montpellier καὶ πολλαχοῦ τῆς Ἰταλίας. Τῶν περὶ τὴν φύσιν ζητημάτων ἐπελάβετο ὁ Γέροβροτος καὶ ἐπεμελήθησαν οἱ μοναχοὶ τοῦ Monte Cassino καὶ ἡ Σχολὴ τῆς Chartres. Ως πηγὴ δὲ πρὸς μελέτην τῆς φυσικῆς ίστορίας ἐχρησίμευεν ὁ Πλίνιος καὶ ὁ «Φυσιολόγος» (Physiologus), πραγματεῖα περὶ τῶν ζῴων, καταγομένη ἐκ τῶν χρόνων τῶν Πατέρων. Οἱ περὶ τὴν ίστορίαν ἀσχολούμενοι καὶ Χρονικὰ γράφοντες ἤρθιντο ἐκ τοῦ Ἱερωνύμου καὶ τοῦ Εὐσεβίου. Καὶ τὸ δίκαιον δὲ (τὸ κανονικόν, τὸ διωματικόν, τὸ τιμαιοτικόν) ἀνεπτύχθη ἰσχυρῶς κατὰ τὸν 11ον αἰῶνα.

⁴ Ὁ M. Gräbmann (Geschl. der schol. Methoden, I, 32) νομίζει ὅτι ἡ σχολαστικὴ μέθοδος ἔγκειται ἐν τῇ ἐφαρμογῇ τῆς φιλοσοφίας εἰς τὸ περιεχόμενον τῆς πλευτερᾶς συμφώνως τῇ ἀποφάνσει τοῦ Ἀνσέλμου «credo ut intelligam». Ἀλλὰ κατὰ τῆς γνώμης ταύτης ἐγίσταται εὐλόγως ὁ M. de Wulf (Hist. de la philos. médiéva. 4 σ. 129) καὶ ὁ Übelwerg-Cleger (Die patrist. und scholast. philosophie, σ. 153) πισταγόμεντες ὅτι ὁ τοιοῦτος δριστιώς τῆς

νικαὶ καὶ τέλος αἱ διδακτικαὶ μέθοδοι. Η μέθοδος τῆς ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι θεολογίας, ἀποτελούσης συνέχειαν τῆς τῶν Πατέρων, παραβαλέντης οὐσιωδῶς η αὐτὴ καὶ μόνην τοῦτο ἔχει τὸ νέον, ἡνὶ παθήσασιν μᾶκκαν ἐπιστημονική, καὶ⁷ ὅσου θεωρεῖται ἡ θεολογία ὡς ἀπονέμηση τοῖς ἄνθετοῖς πτύσσεται κατὰ τὰς ἀρχὰς καὶ μεθόδοις τῆς ἀποτοπλάκης φριλοσοφίας⁸. Ωσαύτως καὶ αἱ ἐπιστημονικαὶ η λογικαὶ μέθοδοι ἀποτελοῦνται κατὰ τὸ πλεῖστον κληρογενίαν τοῦ παρεκτίστηκε. Καὶ τοῦτο προέρχεται ἀναγκαίως ἐκ τῆς φύσεως τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας τοῖς θεολογίας, αἵτινες εἶναι οὖδεν ἄλλο ἢ σύνθετες παραδεδομένους ποιητέους. Λαμφότεραι δην ἐπεδίσκουν τὴν παναθηναϊκὴν νέον πατεριότηταν οὐδὲ⁹ ήσαν ἐφενητικαὶ ἐν τῇ γενετέρᾳ τοῦ σοφοῦ ἐκδοσίῃ ὅτε¹⁰ ἐπεδίσκουν ἀπλῆς τὴν στοχείωσιν καὶ ἐξεργασίαν, τὴν ἀνάτασιν καὶ διάθεσιν, τὴν κατάταξιν καὶ θεμελίωσιν τῆς παραδεδομένης ἀποτημονικῆς ὥλης. Τὸ κύριον γνώρισμα καὶ διαφέρεταις σκοποῖς τῆς τε θεολογίας τοῖς της φριλοσοφίας ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι ἦτο κατέ¹¹ ἀντίγραψη τοπικήν ἢ μεταρρυθμίας συστήματος, ἢ συστηματοποίησης τῶν παραδεδομένους. Ήσούς γάρ τινες δὲ τοῦ τοιούτου σκοποῦ προέκυπτον ἀναμφίβλεπτον αἱ ἐφενητικαὶ μέθοδοι. Διότι εἰς σύνοψιν καὶ ἡμετέραιν τῆς παραδεδομένης ὥλης ἀπηρτοῦντο αἱ πρόσπρισοι ἐνέργειαι τῆς διανοίαστος, ἢ ἐφενητογένη τοῦ δρισμοῦ καὶ τῆς διαιρέσεως, τῆς διακρίσεως καὶ τῆς παταπέτασης, τῆς ἀποδείξεως καὶ τοῦ συλλογισμοῦ ἐν ἄλλοτε λόγοις ὡς ἀποφαίνεται τούτοις δογανον ἐπιστημονικῆς ἐνεργείας ἔμελλε νὰ χρησιμοποιηθῇ ἡ Λογική¹².

5. Ἀνάλογοι πρὸς τὴν ἐπιστημονικὴν ἔνσταντιν εἶναι αἱ διδακτικαὶ

σχολαστικῆς μεθόδου ἀφορῶν μόνον εἰς τὴν σχολαστικὴν θεολογίαν καὶ μόνις εἰς τὴν σχολαστικὴν φριλοσοφίαν. Διότι η τελευταῖς αἵτη τοφίστανται μὲν πρὸς ἑκατέρην ἐν ὑποτακτικῇ των σχέσει δὲν ἀφανίζεται δ' ὅμως ἐν αὐτῇ ἀλλά διαμένει αὐτοτελῶς πως παρὰ τῇ θεολογίᾳ ὡς ίδια ἐπιστήμη καὶ μᾶθημα.

¹¹ Επιθ. Geyer, Der Begriff der scholastischen Theologie, (ἐν τῷ Festeschrift für A. Dyroff σ. 112 ἐξ.).

¹² Τὰ λογικὰ ἔργα τοῦ Ἀριστοτέλους, δὸν τὰ πλεῖστα ἐγένοντο γνωστά περὶ τὰ μέσα τοῦ 12ου αἰῶνος, κατέστησαν ἀριστον μεθοδικὸν ὅργανον. Καὶ τὰ στοιχεῖα τοῦ Εὐκλείδου τὰ ὑπὸ τοῦ Ἀβαλάρδου τοῦ ἐξ Βίδηης μεταφρασθέντα ἐκ τῆς ἀραβικῆς ἀρχομένου τοῦ 11ου αἰῶνος ἐχομετέρησαν ὡς πλατικὸν πρότυπον τῆς Λογικῆς εἰς τὰς ἐπὶ μέρον ἐπιστήμας. Εἰρήσθω δ' αἱ Σχολαὶ εὐθὺς ἐξ ἀρχῆς κατεῖδον τὴν μεγάλην τοπικήν αἵσιαν τῆς Λογικῆς καὶ τῆς μεταφυσικῆς καὶ περὶ πλείστου ἐποιοῦντο τὴν λογικήν παραδοσιαῖς. Καὶ τὸ μὲν πρῶτον ἐθεραπεύοντο μόνον αἱ παραγονικαὶ (συλλογιστικαὶ) μέθοδοι μετεργον δὲ σὺν τῇ συντόνῳ θεραπεύῃ τῆς φυσικῆς ἐγένετο πληθήτης ἡ ἀνάγκη καὶ τῶν ἐπαγγειακῶν μεθόδων τῆς Λογικῆς.

μέθοδοι καὶ οἱ τεχνικοὶ τύποι, ὃν ἡ ἀκριβὴς διαμόρφωσις καὶ ἐπιμελὴς ἐφαρμογὴ εἴς τε τὴν φιλοσοφίαν καὶ τὴν θεολογίαν εἶναι ἔξαιρετον τοῦ μέσου αἰῶνος διακριτικὸν γνώρισμα. Ἐπειδὴ κατὰ τὰ εἰρημένα ἡ ἐν τῷ μέσῳ αἰῶνι ἐπιστήμη ἐθεραπεύετο μόνον ἐν ταῖς Σχολαῖς καὶ ἐπεδίωκεν οὐχὶ τὴν ἔρευναν, ὡς νῦν νοεῖται αὕτη, ἀλλὰ τὴν πρόσκτησιν καὶ διάδοσιν τῶν ὑπὸ τῶν παλαιῶν ηὔρημένων ἀληθειῶν, εὔλογον ἦτο νὰ ἔχῃ ἡ διδασκαλία ὡς πρώτην καὶ χυριωτάτην μορφὴν τὴν διασάφησιν καὶ τὸν ὑπομνηματισμὸν φιλοσοφικῶν καὶ θεολογικῶν κειμένων (*lectio*)¹. Συμπλήρωσις τῆς μορφῆς ταύτης² καὶ ἐπακολούθημα τῆς ἐπικρατήσεως τῆς λογικῆς ἦτο ἡ συζήτησις (*disputatio*)³, ἥτοι κατὰ τὸ εἶδος τῆς σωκρατικῆς μεθόδου διεξαγόμενος διάλογος⁴. Τέλος ἱσχετο ἡ μέθοδος τῶν αὐθεντιῶν, ἔγκειμένη ἐν τῇ γνώσει καὶ χρήσει τῶν γνωμῶν, τ. ἐ. ἀποφάνσεων ἢ θέσεων ἔχουσῶν ἀναμφίλεκτον κῦρος⁵. Η δὲ πολλάκις προσκίπτουσα διαφωνία καὶ ἀντίθεσις τῶν αὐθεντικῶν γνωμῶν πρὸς ἄλληλας ἐπέβαλλε τὴν ἔξεύσειν τρόπου πρὸς συμφωνίαν αὐτῶν καὶ διαλλαγὴν⁶.

¹ Τὰ σχόλια καὶ ἐργατικά ματιαὶ ἐπὶ τῇ βάσει παλαιοτέρων ἵποινημάτων γενόμενα ἡσαν ἴκανα ἦδη ἐξ ἀρχῆς τοῦ μέσου αἰῶνος, ἐπλεόνασιν δὲ μάλιστα κατὰ τὸν 13ον καὶ 14ον αἰῶνα.

² *Graecitatem*, ἐνθ. ἀνατ. 2, 16 ἐξ.

³ Η *disputationis* ἦτο πρακτικὴ ἐφαρμογὴ τῶν κανόνων τοῦ συλλογισμοῦ καὶ τῆς ἀποδείξεως κατὰ τὴν λόγινην ἐπιμάχιων ζητημάτων προσέλαβε δὲ κανονικόν σχῆμα καὶ ἐκτήσατο μεγάλην σπουδαιότητα, ἀφ' ὅτου ἔγγνωσθησαν τὰ σπουδαιότατα τῶν λογικῶν ἔργων τοῦ Ἀριστοτέλους. Ο *Ιωάννης Ναρεβεριενσίς* (*Metalog.* 3, 10) λέγει ὅτι τὸ ὄγδοον βιβλίον τῶν Τοικῶν τοῦ Ἀριστοτέλους ἔχει σύμβουλον ὡς πηγὴ διαλογικῆς τέχνης.

⁴ Τῶν συζητήσεων διεκρίνοντο πολλὰ εἶδη, ὃν κυριώτατα ἡσαν δύο, ἥτοι 1) αἱ *disputationes ordinariæ* κατὰ Ιῆθημερον ἢ κατὰ μῆνα ἐν τῷ στεγῳ κύκλῳ τῆς Σχολῆς γινόμεναι χάριν καταγοήσεως ὁρισμένων ζητημάτων καὶ 2) αἱ *disputationes de quolibet* ἢ *quodlibet* καὶ *quodlibetis*, ἀπαξ ἢ δἰς τοῦ ἔτους πέρα τοῦ στεγοῦ κύκλου τῆς Σχολῆς διεξαγόμεναι συζητήσεις περὶ οἰουδήποτε ζητήματος, διπερ προέβαλλον καὶ συνεβήστουν οἱ βουλόμενοι εἵτε σπουδασταὶ εἵτε ἄλλοι ἐπιστημονικοὶ ἄνδρες.

⁵ Αἱ ἔγκυροι καὶ αὐθεντικαὶ γνῶμαι (*sententiae auctorum*) ἀπετέλουν πολύτιμον θησαυρὸν καὶ ἔχρησίμευον ὡς ἀποραλής τῆς ἀληθείας γνώμων. Ἐθεωροῦντο ὡς ὁρισμοὶ καὶ ἀξιώματα καὶ ἐλαμβάνοντο ὡς προκείμεναι πράττασις τῶν συλλογισμῶν καὶ ἀποδείξεων. Τοῦτο δὲ συνέβαινεν ἐν τῃ φιλοσοφίᾳ καὶ μάλιστα ἐν τῇ θεολογίᾳ, ἐνθα αὐθεντίαν είχον αἱ ἀποφάνσεις τῆς Γραμμῆς, αἱ γνῶμαι τῶν Πατέρων καὶ αἱ ἀποφάσεις καὶ κανόνες τῆς ἐκκλησίας.

⁶ Η πρὸς διαλλαγὴν τῶν ἀντιθέσεων σπουδὴ προσεποίει συνήθως εἰς τὴν θεολογικὴν μέθοδον τριμερές σχῆμα. Παρετίθεντο δηλαδὴ πρῶτον αἱ

6. Εἰς τὴν χρῆσιν τοῦ αὐτοῦ πράτου απορδῶν ἐν ταῖς Σχολαῖς τῶν χωρῶν τῆς Δύσεως ἀντεπτοίχει ἡ ἐντελεῖς δργιάνωσις τῶν διδακτικῶν μεθόδων. Ή διδασκαλία δ' ἐγίνετο διὰ μὲν καὶ τῆς αὐτῆς γλώσσης, τῆς λατινικῆς. Οἱ καθηγηταὶ ἀνήρων εἰς τὴν αὖτην ἔργα χαν, τὴν ἐκκλησιαστικήν, καὶ ἑλέλουν καὶ ἔγραψον τὴν λατινικήν¹. Οὕτω κατ' ὄλιγον παρὰ ταῖς ποικίλαις δημόδεις γλώσσαις τὰς διαφερούσας κατὰ τόπους καὶ ἔθνη ἐμορφώθη μέτα ἐπιστημονική γλῶσσαι κατανοούμενη πανταχοῦ. Εἰνόητον δ' ὅτι ἡ δημοτική τῶν ἐπιστημονικῶν ἐκφράσεων μεγάλως συνετέλεσεν εἰς τὴν δημιουργίαν δημοιδοῦς φιλοσοφικῆς διανοήσεως, εἰς τὴν συγχρότηταν φιλοσοφίας σχολαστικῆς ἔχουσης καθολικὸν καὶ διεθνῆ χαρακτῆρα².

§ 2. Άλι πηγαὶ τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας. Ἐκδόσεις καὶ συγγραφαῖ.

Ἡ σχολαστικὴ φιλοσοφία ἐν τῇ γνήσῃ καὶ τῇ ἀρχῇ αὐτῇς ἔχει ἴδιότητας καὶ γνωρίσματα, τάσσεις καὶ κατανοήσεις, ἀναλόγους πρὸς τὴν ἑκάστοτε χρησιμοποιουμένην ὥλην καὶ τὰς πηγὰς, ἐν ᾧ ἀντλοῦσα ἀγαστυχοτεῖ καὶ ἀγαπτίσσει παλαιότερη φιλοσοφίαντα. Εἶναι δρα σπουδαῖον νὰ μάθωμεν τὰς πηγὰς, ἐν ᾧ ἡφίστητο ἡ περὶ ἣς δὲ λόγος φιλοσοφία τὴν δύναμιν καὶ ἐλέγεινται τὴν διαμέμφοσιν.

ἀντιμαχόμεναι αὐθεντίαι κατὰ τὸν τύπον τοῦ pro καὶ contra, ταῦγετο διεργον ἡ ἀπόδειξις τῆς θέσεως (*solutio*) καὶ ἡρεζτὸ τέλος ἡ ἀγωγὴ τῶν μερμογευθεισῶν ἀντιρρήσεων.

¹ Εἶναι σημειώσεως ἀξιον δτι οἱ καθηγηταὶ τοῦ σχολαστικοῦ τοῦ 11ου καὶ τοῦ 12ου αἰῶνος ἦγάπτων νὰ ἀλλάσσωσι Σχολάς καὶ ματαστικόντων ἀλλο χώρας εἰς χώραν. Ωσαύτως καὶ οἱ μαθηταὶ δὲν ἔμενον πάντοτε ἐν τῇ αὐτῇ Σχολῇ ἀλλὰ μετέβαινον καὶ εἰς ἄλλας παρακολουθοῦντες τοὺς ἐπιφανεῖς διδασκάλους. Ἡ τοιαύτη μετακίνησις βεβαίως συνεβάλλετο οὐ μερόν τε τὴν δημοιότητα τοῦ προγράμματος τῶν σπουδῶν καὶ τῆς μυθόδου τῆς διδασκαλίας καὶ τῶν φιλοσοφικῶν βιβλίων.

² Περὶ τῶν μεθόδων καθόλου τῆς σχολαστικῆς φιλοσοφίας διέλαυθον πλὴν ἄλλων δ M. de Wulf, Méthodes scolastiques d'autre fois et d'aujourd'hui ἐν τῇ Revue Néo-scolastique 10, 165 ἔξ. — Cl. Hahnker, Geist und Form der mittelalterl. Philos. Internationale Wochenschr. 1, 455 ἔξ. 495 ἔξ. Grabmann, Die Geschichte der scolast. Methoden τοῦ μέρους 1909, 2ον 1911. Ο αὐτὸς διαλαμβάνει περὶ τῶν μεθόδων καὶ ἐν τῷ Mittelalterl. Geistesleben, 1926.